

STATUTUL POLIFUNCȚIONAL AI JONCTIVULUI *CUM* ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ

ALICE-MAGDALENA PREDA BODOC

Universitatea Transilvania

Brașov

1. Introducere

Limba română veche, ce cuprinde o perioadă de mai bine de două sute de ani, s-a bucurat în ultimul deceniu de o atenție deosebită din partea multor cercetători, care au înțeles că timpul ascunde multe adevăruri și fenomene lingvistice, încă nevalorificate corespunzător. Astfel, încercând să mă sincronizez cu acești cercetători, îmi propun ca în lucrarea de față să descriu structurile sintactice complexe din limba română veche, cu scopul de a demonstra că jonctivul *CUM* are un statut polifuncțional, putând apărea atât în ipostaza de complementizator, cât și în cea de relativ, relativ-interogativ sau de subordonator. Mai mult chiar, acesta are și alte întrebuințări, cum ar fi aceea de marcă citantă, exclamativ sau interogativ. Un alt obiectiv major al acestei lucrări este urmărirea procesului de gramaticalizare a adverbului *CUM*, adică utilizarea acestui adverb relativ ca subordonator sau ca „marcător modal suplimentar” (Gheorghe 2015 – trad. n.).¹

Din punct de vedere metodologic, optez pentru o descriere în termenii sintaxei moderne, generative, dar cu siguranță că acest *cadru* va fi completat și de fructificarea unor sugestii metodologice tributare structuralismului sau chiar gramaticilor *clasice*. Corpusul pe care îl voi folosi în demersul meu cuprinde un număr de 25 de texte (1260 de pagini) din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, pe care le voi organiza astfel: texte originale vs. texte traduse și texte religioase vs. texte laice.

2. *CUM* – etimologie și gramaticalizare

În limba română, *CUM* este inclus în cele mai multe lucrări de specialitate în categoria gramaticală a adverbilor relative sau relative-interogative și este considerat un conector care introduce, în general, circumstanțiale modale. Totuși, așa cum voi demonstra prin cercetarea mea, *CUM*, continuând latinescul *quomodo*², este un conector frastic polifuncțional, având cel puțin trei valori în limba română veche: adverb relativ sau relativ-interogativ, complementizator, echivalent (în cele mai multe cazuri) cu *că* și conector subordonator pentru constituenții care ocupă poziția de adjuncți, rezultat în urma gramaticalizării. Deși putem presupune o legătură istorică între cele trei roluri ale lui *CUM*, trebuie să recunoaștem faptul

---

¹ *Engl. supplementary modal marker.*

² Ciorănescu 2001: 189.

că nu există dovezi certe în acest sens. În privința gramaticalizării relativului, există câteva studii care tratează schematic acest subiect (GALR (2005 / 2008), GBLR (2010), *Studii de istorie a limbii române* (2013), *Romanian Grammar* (2012)), iar dintre cercetători, Ivănescu (1980) și Preda (2014) propun și o explicație a transformării relativului în subordonator, care s-ar produce dintr-un *CUM modal interogativ*. Prin urmare, întrebările retorice introduse prin relativ-interogativ devin temporale sau cauzale și astfel s-ar explica și topica antepusă a acestor adjuncti față de regentele lor. Reducându-și forma la *quomo* încă din latina populară (cf. Ciompec 1985: 109), unde funcționa ca subordonator modal, temporal sau cauzal, *CUM* poate apărea și în construcții concesive sau finale, fenomen similar și altor limbi balcanice (cf. Cugno 1996: 28)¹.

3. Statutul polifuncțional al jonctivului *CUM* în limba română veche

Studiul sintactic al primelor texte românești, chiar de la *Scrisoarea lui Neacșu*, este un argument puternic pentru a ne convinge că în anul 1521 „exista deja o tradiție a scrisului în limba română” (Brâncuș 2007: 47). În ciuda tuturor divergențelor privind influența externă asupra limbii române, majoritatea lingviștilor (Densusianu (1961), Rosetti (1966 / 1968), Țepelea și Bulgăr (1973), Gheție (1997), Munteanu și Țăra (1983), Avram (1960), Todi (2001)) recunosc faptul că sintaxa limbii române vechi seamănă, mai ales în textele originale, cu cea folosită de vorbitorii limbii române de astăzi. Voi urmări în acest capitol comportamentul sintactic al conectorului *CUM*, focalizându-mă pe inventarul de constituenți sintactici cu care se combină, dar și pe elementele regente care îl selectează și pe unele aspecte legate de ordinea constituenților în grupul sintagmatic.

3.1. *CUM* – complementizator

Deși nu se numără printre complementizatorii prototipici ai limbii române (*că, să, ca...să și dacă*), *CUM* (*CUMU*) funcționa în textele românești din secolul al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea și cu acest rol, reprezentând o particularitate a limbii române vechi. În limba română contemporană, *CUM* și-a pierdut calitatea de complementizator, fiind utilizat doar ca adverb relativ și, foarte rar (în limbajul colocvial), ca o conjuncție subordonatoare (Gheorghe 2015).

Atât în textele originale din această perioadă, cât și în cele traduse, *CUM* complementizator apare echivalent cu *că*, în general după verbele *dicendi*: *jur cum, mărturisesc cum*, ca în exemplul (1), moștenind acest tipar din limba latină (Dragoș 1995: 35), după verbe de percepție: *a vedea, a căuta, a privi* sau interjecții predicative: *iată, uite*, în construcții numite *pseudo-relative* (Manoliu-Manea 1977: 221) sau *prezentative* (Gheorghe 2004: 154, 251) (2).

- (1) *Adecă eu, Petrea Brahăș, scriu și mărturisesc cu cestu zapis al meu [GC cum am fostu cumpărat o parte de ocină, din sat din Brăhășești]. (DIR, 1577, LX: 154);*
- (2) *Acolo el vedea-veți, [GC cum au zis voao]. (CC1: 14^f).*

În cazul textelor laice analizate, care au, în primul rând, un scop informativ, cele mai multe verbe care selectează complementizatorul *CUM* în aceste construcții transmit intențiile locutorului, având, din punct de vedere pragmatic, un caracter ilocutionar. Dintre acestea,

---

¹ Apud. *Romanian Grammar: A linguistic introduction*, 2013: 416.

amintim: *a spune, a scrie, a jura, a da (de) știre*. De cealaltă parte, textele religioase abundă în verbe din sfera semantică a voinței sau a afectelor: *a crede, a căuta, a (se) teme, a (se) ruga, a făgădui, a jura*.

- (3) *Dece de va jura [_{GC} **cum** nu l-au pus el acel bir], el să-și fie ocina, iar de nu va jura, să faceți carte acestui om să-ș fie el a lui moșie. (DÎ, XXXVIII, 1600)*
- (4) *Cine ceare aceastea toate mainte, făgăduiaște Dumnezeu aceluia [_{GC} **cum** în lume nu va avea nici o meseretate] (CC¹. 1567–68: 61^v)*

Alături de regentele verbale, complementizatorul *CUM* poate fi selectat în vorbirea indirectă și de nominale *dicendi* (5) sau de pronume demonstrative (6):

- (5) *Și sânt adevërite aceale cuvinte, [_{GC} **cum** înseș ale aceștii evanghelii cuvinte au a arăta grăind așa] (CC².1581: 137);*
- (6) *Și aceaea se adevărează în slobozie, [_{GC} **cum** noi Hristos au slobozit] și voi nu vă mirați. (CPr.1566–67: 404).*

Propozițiile argumentale introduse prin complementizatorul *CUM* pot ocupa în limba română veche diverse poziții sintactice. Dintre acestea, cele mai multe sunt **obiecte directe** cerute de verbe tranzitive, în special *a zice (dzice/gice)* (7) și *a spune*, în cazul textelor traduse și verbele *a scrie* și *a mărturisi* (de foarte multe ori consemnate împreună), în textele originale. De exemplu, în *Tâlcul Evangheliilor* (1567-1568), din 104 de structuri în care *CUM* este folosit drept complementizator, 59 ocupă poziția sintactică de obiect direct, iar 20 dintre aceste obiecte directe sunt cerute de verbul *a zice (gice)*, la mod personal sau nepersonal. În poziția de **subiect**, subordonata introdusă prin *CUM* este selectată de următoarele verbe sau construcții impersonale: *a (se) ști* (8), *a fi*, *a părea*, *a fi adevărat / aievea*, *a se întâmpla*. **Complementul secundar** impus în această perioadă numai de verbul *a învăța* (9) are o pondere considerabilă în textele omiletice, dat fiind scopul lor didactic și persuasiv. **Complementele prepoziționale** sunt introduse de următoarele verbe și locuțiuni verbale, uneori chiar postpuse argumentului: *a (se) gândi*, *a se teme*, *a se mira*, *a da știre*, *a lua aminte*, *a-și aduce aminte* (10).

- (7) *Și cu adevăr zice [_{GC} **cum** în vânt grăiaște popa] când nu înțelege au el, au oamenii; (CM.1567–68: 249^v);*
- (8) *Să să știe [_{GC} **cum** amu fostu eu Crăciun de Negreni moștean, descălecători pomântului]. (DÎR, II, 1563–1564);*
- (9) *De-icea învățăm [_{GC} **cum** îngerii sunt făcuți pren slujba creștinilor]. (CC¹. 1567–68: 19^v);*
- (10) *Aduceți-vă aminte [_{GC} **cum** au zis voao] când încă în Galilei era. (CC¹. 1567–68: 17^t);*

Exemplele numeroase cu astfel de structuri în care *CUM* are rol de complementizator dovedesc productivitatea complementării în limba română veche. Astfel, într-un text cum este *CCI*, ponderea cea mai mare în structurile complexe o au construcțiile cu complementizator (77 de construcții, 35%), dar, pe de altă parte, au existat și lucrări în care nu am identificat niciun *CUM* complementizator – *Pravila ritorului Lucaci* și *Manuscrisele de la Ieud* sau texte în care apar foarte puține complemente: *Floarea darurilor* (3 contexte).

3.2. CUM – adverb relativ

Mult mai bine reprezentate în primele texte românești sunt structurile în care *CUM* este folosit cu valoarea sa inițială de adverb relativ modal, fapt dovedit și de analiza cantitativă (fig. nr. 1).

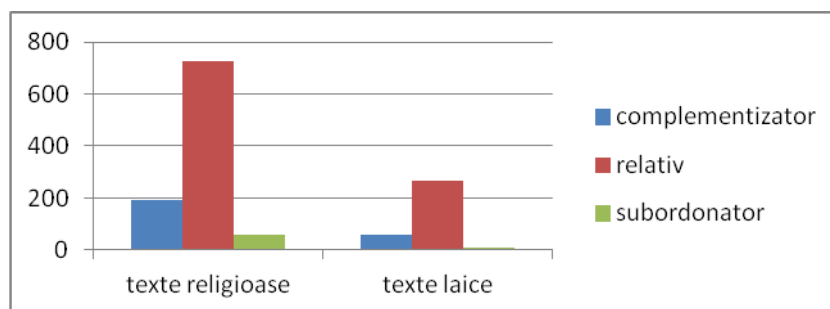

Fig. nr. 1 – Comparație între textele laice și cele religioase privind distribuția structurilor sintactice introduse prin *CUM*

Astfel, atât în cazul textelor religioase, cât și în cel al textelor laice, atunci când valoarea categoriei relativizate este modală sau comparativă, *CUM* introduce toate tipurile de relative existente și astăzi în limba română: relative integrate sintactic sau izolate (periferice), cu antecedente (lexicalizate / nelexicalizate) sau libere. În toate aceste tipuri de relative, *CUM* își păstrează sensul lexical modal, indiferent de felul subordonatei pe care o introduce. Astfel, în **relativele cu antecedent** din textele investigate, *CUM* este cel mai frecvent selectat de un nominal (11). Mai rar, antecedentul relativei este dublu (12) sau este un pronume relativ cu valoare nedefinită (13):

- (11) *Și făcură dragoste mare amândoi și fură frați iubiți* [_{GRel} **cum** *nu se afla alții pre lume ca ei*]. (FD.1592-1604: 488^v);
- (12) *Oameni și mai vârtosu se adăugea, crezând Domnului: mulțime de bărbați și muieri*, [_{GRel} **cum** *în răspântiile lor purta lăngezii*], *punea-i pren așternute și în pature*. (CPr.1566–67: 19);
- (13) *Deci zice că vor sta cine* [_{GRel} **cum** *au câștigat*]. (CPrav.1560–62: 12^f);

Mult mai bine reprezentate în perioadă sunt **relativele libere** construite cu jonctivul *CUM*, care ocupă poziția argumentală de **predicative** (14), fiind selectat de verbul copulativ *a fi*. Foarte rar, în textele religioase, am identificat construcții relative cu predicative în care regentul verbal este postpus subordonatei pe care o selectează, lucru permis de utilizarea unui corelativ adverbial (*așa*) (15).

- (14) *că toți oamenii să fie* [_{GRel} **cum** *sânt eu*]. (CPr.1566–67: 301);
- (15) *A șasea oara, zise Hristos sutașului: „Pasă, și* [_{GRel} **cum** *crezi*], *așa să fie ție*”. (CC¹.1567–68: 65^r).

Poziția **subiectului** este ocupată de o relativă introdusă prin *CUM* foarte rar și preponderent în textele laice, fiind cerută de verbele: *a fi* și *a (se) scrie* (16). În poziția de **obiect direct** (17), *CUM* este cerut de verbe de percepție sau de interjecția *iaă*, în construcții

„prezentative”, care funcționează ca „event deictic” (Zafiu 2015). **Complementul secundar** apare, ca și în structurile cu complementizator, selectat de verbul **a învăța** (18), în timp ce **complementul prepozițional** realizat cu jonctivul *CUM* are în limba veche următoarele regente verbale: *a (se) griji, a (se) cutremura, a (-i) fi gândul* (19), *a căuta*.

- (16) [*GRel. Cumu veți afla*], *tot să se scrie, să li se facă dires, să nu se mai învăluiască*. (DĪ, CVIII, 1597);
- (17) [...] și *aciiș se uită* [*GRel. cum era*]; (CPr.1566–67: 146);
- (18) *Învățăm aicea* [*GRel. cum trebuiaște a îngrupa morții*] și *ce slujbă putem face lor*. (CC1. 1567-1568: 16r);
- (19) *el au cerșut de la împăratul turcescu frățini-său domnia mea și i-au fost gândul* [*GRel. cum mă va piiarde*]. (DI, XLIV, Act diplomatic, 1600).

În etapa de limba română studiată, *CUM* apărea frecvent și în **relative neintegrate sintactice**, adică în structuri sintactice complexe cu conjuncți. Astfel, poziția cel mai bine reprezentată a conjuncțiilor introduse prin *CUM* este aceea a **circumstanțialului modal propriu-zis**¹ (20), care era introdus în perioada investigată și prin alte elemente de joncțiune, cum ar fi: *ca, ca și, oarecum, după ca, după cum, în ce chip* (cf. Avram 1960: 113) (20). Totuși, *CUM* apare deseori și în **construcții modale comparative** (21), însoțit de particula focalizantă **și**:

- (20) *Cu aceea ne rogămu și noi să facă mare pomeană cu noi să ne scoată și pre noi* [*GRel. cum au scosu și Moldova*]. (DĪ, XVIII*, 1599);
- (21) [*GRel. Cum m-au tremis mine părintele*], **și** *eu tremiț pre voi* (CC².1581: 140).

În afară de conjuncții modali, *CUM* mai introduce și **conjuncți consecutivi** (22), exemplele fiind însă foarte puține. De asemenea, *CUM* se numără și printre conectorii nespecializați ai **conjuncțiilor concesive** (23) sau **finali** (24), contexte destul de ambigue din punct de vedere sintactic:

- (22) *Aceia era iuți tare, [cum nimea nu putea treace pre aceia cale]*. (CC¹.1567–68: 66¹);
- (23) *Și [cum era el Fiul lui Dumnezeu], pentru aceea ce se munci cu smericiune învăța*. (CPr.1566–67: 545);
- (24) *Și, deca se va mai întări, noi-l vom trimite cu oamenii noștri, [cum însuș va spune dumitale de petriacerea noastră (sic)]* (PH 1500–1510: 969-970).

Investigând construcțiile interogative și relative din limba română veche, Gheorghe (2013: 240-247) scrie un articol despre „fenomenul interogativizării / relativizării multiple”, fenomen în care l-am găsit și noi implicat pe *CUM*, încă din *Apostolul* lui Coresi (1563).

- (25) *De-acia porânci lui și de pravila beseareciei, de rugăciuni, cum și unde și de carei cade-se să se roage*. (CPr.1566–67: 493)

¹ Vom folosi distincția Mioarei Avram care grupează propozițiile circumstanțiale modale în două categorii: propriu-zisă și comparativă (Avram 1960: 111, 113).

Tot o valoare relativă are *CUM* și în construcțiile relative infinitivale¹ care apar foarte rar în textele din prima perioadă a limbii vechi și numai în structuri clișeizate, verbul **a avea** primind o valoare modală:

- (26) *Și întâiu easte când e omul îndrăznitoriu că n-are [cum aimintrea să facă] și e vinovat de moarte.* (FD.1592-1604: 565^r).

3.3. *CUM* – subordonator

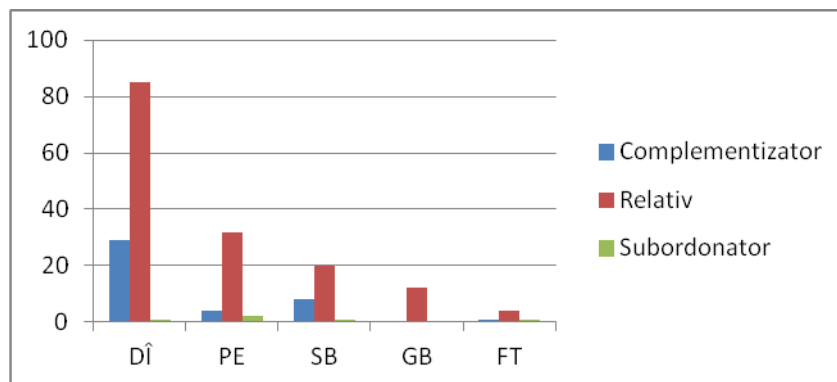
În urma unui proces de gramaticalizare, adverbul relativ *CUM* devine subordonator, fiind folosit încă din primele texte ca un conector nespecializat pentru adjuncții temporali sau cauzali. **Adjuncții temporali** introduși de subordonatorul *CUM* sunt plasați, în general, înaintea propoziției matrice (27), sensul conectorului fiind *imediat ce*.

- (27) *Și [cum grăi], îngerul nevăzut fu.* (FD.1592-1604: 540^r)

În construcțiile cu **adjuncți cauzali** sunt mai frecvente poziționările după grupul verbal, iar elementele regente pot fi: *a jura, a blestema, a (se) jălui* (28), *a (se) spărea, a pustii*.

- (28) *veni o muiare văduo și se jăluia pentru un postealnic, de era rudă împăratului, cumu i-au luat toată avearea pentru nice o vină.* (MC.1620: 71^v).

Prin urmare, *CUM* subordonator apare destul de rar în textele din perioada 1500-1640, ocurențele cele mai puține fiind în textele originale, concluzie ilustrată și de graficul următor:

Fig. nr. 2 Ponderea structurilor introduse prin *CUM* în textele originale din perioada 1500-1640

4. Intrebuințări speciale ale jonctivului *CUM*

Structurile pozitive, destul de rare și identificate exclusiv în textele religioase, pot avea ca bază referențială fie un singur termen (30), fie o întreagă propoziție. Întâlnite chiar și în titlurile unor capitole, aceste construcții nu sunt practic subordonate sintactic antecedentilor și nu sunt semnalizate decât foarte rar prin marcatori apozitivi lexicali, de tipul celor

¹ Acestea sunt încadrate de Gheorghe (2004: 237) în grupul relativelor a căror relație cu antecedentul este *opacizată*.

întrebuiți în limba română contemporană: *anume, adică* (29). Tot o formă de structură apozitivă este considerată și construcția cu **corelativ**, jonctivul *CUM* putând să primescă diverse corelative (*așa* (30), *așijderea, într-acel chip, aceea, tot, aimintrea*).

- (29) *Unii, cum Ioan Zlatoust și alții, zic că se-au temut dracii că-i va tremeate în munca de veac* (CC¹.1567–68: 70^r)
(30) *Cum împărăți păcatul cu moartea, așa și dulceața* (CPr.1566–67: 236)

Adverbul relativ *CUM* este foarte des folosit în **construcții incidente**, încadrate de M. Avram în categoria „propoziției modale de conformitate” și insistând pe caracterul lor explicativ (1960: 118).

- (32) *Darul tăriei easte, cum grăiaște și Macropie, în trei lucrure: Întâiu easte a trupului puteare; și aceea easte de fire și nu e dar.* (FD.1592-1604: 563v)

Analizând aceste construcții, Rodica Zafiu (2015) consideră că în anumite cazuri propoziția introdusă prin *CUM* are rol metatextual-modal și numește acești conectori „expresii citante”. Frecvența acestora în textele religioase este foarte mare (161), în timp ce, în textele laice, originale, ocurențele sunt sporadice (13).

Pe lângă numeroasele structuri declarative prezentate anterior, *CUM* apare în limba română veche și în **propoziții interogative parțiale** (33) sau în **enunțuri exclamative** (34).

- (33) *Și întrebară: „Cum înșelat pre Împăratul?”* (A.1620: 157 / 23^v);
(34) *O, amar voao, cum voiū-l lui pentru păcatele vostre!* (LD, Manuscrisul Marțian: 336).

5. Considerații finale

Studiul sintactic, din perspectivă diacronică, al ipostazelor subordonării cu jonctivul *CUM* din textele aparținând perioadei 1500-1640 a scos în evidență următoarele aspecte: este importantă pentru etapa de limbă investigată distincția între textele traduse și cele originale, dar și cea dintre textele religioase și cele laice; în cele aproximativ 1260 de pagini investigate, ponderea cea mai mare o au structurile în care *CUM* apare ca relativ, urmate de cele cu complementizator, în timp ce ponderea cea mai mică revine construcțiilor în care *CUM* este gramaticalizat, devenind subordonator; cele mai multe centre ale structurilor sintactice complexe identificate sunt verbale, indiferent de rolul pe care îl are *CUM*: complementizator, relativ sau subordonator. De asemenea, prezentarea unor întrebuițări speciale ale elementului *CUM* în limba veche – exclamativ, interogativ, interogativ-relativ – a evidențiat statutul de conector polifuncțional al acestuia.

Acknowledgement. *This paper is supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), ID134378 financed from the European Social Fund and by the Romanian Government.*

CORPUS

- A.1620 – Alexandria. Ed. F. Zgraon, *Cele mai vechi cărți populare în literatură română*, 11, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005.
- CB.1559–1560 – Codicele popii Bratu. Ed. Al. Gafton, <http://media.lit.uaic.ro/gafton>.
- CC¹.1567–1568 – Coresi, Tâlcul Evangheliilor. Ed. V. Drimba, București, Editura Academiei, 1998, p. 31-187.
- CC².1581 – Coresi, Evanghelie cu învățătură (Brașov). Ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici, București, 1914.
- CCat.1560 – Coresi, Catehism (Brașov), în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 21-97.
- CM.1567–1568 – Coresi, Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc. Ed. V. Drimba, București, Editura Academiei, 1998, p. 189-211.
- CP.1570 – Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparative cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589. Ed. Stela Toma, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- CPr.1566–1567 – Coresi, Apostol. Ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI, IV*, București, 1930.
- CPrav.1560–1562 – Coresi, Pravila (Brașov). Ed. Gh. Chivu, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*.
- CR.1535–1555 – Cântec religios. Ed. Al. Roman, „Un text românesc precoresian”, *Limba română* 1976 (25), p. 463-7.
- CT.1561 – Coresi, Tetraevanghel (Brașov). Ed. F. Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.
- CV.1563–1583 – Codicele Voronețean. Ed. M. Costinescu, București, Editura Academiei Române, 1981.
- DÎ – Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea. Ed. Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979.
- FD.1592–1604 – Floarea darurilor. Ed. Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărți populare, I), p. 119-82.
- FT.1570–575 – Fragmentul Todorescu (Carte de cântece). Ed. I. Gheție, *Texte românești din secolul al XVI-lea*, p. 332-43.
- GB. sec. XVI – Glose. Ed. I. Gheție, *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 422-38.
- CTd. – Codicele Todorescu. Ed. N. Drăganu, *Două manuscript vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București-Viena-Lepizig, 1914.
- LD – Legenda duminicii. Ed. E. Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005.
- MC.1620 – M. Moxa, Cronograf. Ed. G. Mihăilă, București, Minerva, 1989.
- MI.~1630 – Manuscrisul de la Ieud. Ed. Mirela Teodorescu și Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1977.
- PH.1500–1510 – Psaltirea Hurmuzaki. Ed. I. Gheție și M. Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- PO.1582 – Palia de la Orăștie. Ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968.
- Prav.1581 – Pravila ritorului Lucaci. Ed. I. Rizescu, București, Editura Academiei RSR, 1971.
- SB – Al. Rosetti, Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592–1638), București, Casa Școalelor, 1944, p. 34-75.
- VN.1630–1650 – Viața Sfântului Vasile cel Nou și Vămile văzduhului. Ed. M. Stanciu-Istrate, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1960, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei.
- Brâncuș, Grigore, 2007, *Studii de istorie a limbii române*, vol I., București, Editura Academiei Române.
- Densusianu, Ovid, 1961, *Istoria limbii române*, vol. II, Byck (ed.), București, Editura Științifică.
- Dragoș, Elena, 1995, *Elemente de sintaxă istorică românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- GALR, 2005 / 2008, *Gramatica limbii române*, Valeria Guțu Romalo (coord.), București, Editura Academiei Române.
- GBLR, 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, Gabriela Pană Dindelegan (coord.), București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Gheorghe, Mihaela, 2004, *Propoziția relativă*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Gheorghe, Mihaela, 2009, *Limba română. Probleme teoretice și aplicații. O introducere în sintaxa modernă a complementelor*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”.
- Gheorghe, Mihaela, 2013, „Parametrul deplasării multiple a elementului WH (interogativ / relativ). Observații privind structurile cu grup interogativ / relativ multiplu în limba română veche”, *Limba română*, LXII, nr. 2, București, p. 240-247.
- Gheorghe, Mihaela, 2015, „The Complex Clause”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*.
- Gheție, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Ivănescu, George, 1980, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Manoliu-Manea, Maria, 1977, *Elemente de sintaxă comparată romanică. Tipologie și istorie*, București, Tipografia Universității din București.
- Munteanu, Ștefan, Vasile, Țâra, 1983, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), sub tipar, 2015, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Rosetti, Alexandru, 1968, *Istoria limbii române*, vol. al II-lea, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- RG, 2013, *Romanian Grammar*, Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), Oxford, Oxford University Press.
- **Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolul al XIX-lea și al XX-lea*, 2012, București, Editura Academiei Române.
- Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Pitești / București / Brașov, Editura Paralela 45.
- Zafiu, Rodica, 2015, „Conditional and Concessive Constriction / Clauses”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*.

THE MULTIFUNCTIONAL STATUS OF THE SENTENCE CONNECTIVE CUM IN THE OLD ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

In my attempt to synchronize to the current syntactic research, I describe in the present paper the complex sentences from the old Romanian language, the primary aim being to demonstrate the multifunctional status of the sentence connective *CUM*: *complementizer*, *relative*, *relative-interogativ*, or *subordinator*, but also *exclamative*, *interrogative*, or *citational marker*. I am also interested in following the grammaticalization process of this adverb, as it becomes to be used as subordinator, or even as an expletive.